گوڤارا ئەكادیمی یا زانكویا نەوروز (المجلة الأكاديمية لجامعة نوروز)، پ.١١ ژ.٤، ٢٠٢٢

حقوق الطبع والنشر ©2017. هذه مقالة الوصول اليها مفتوح موزعة تحت رخصة المشاع الابداعي النسبي – CC BY-NC-ND 4. 0.
e-ISSN: 2520-789X
https://doi.org/10.25007/ajnu.v11n4a963

حیكایەتا فولكلۆری د ناڤبەرا دەربڕینا سەرزاری و شێوزێ ڤێسكیدا، حیكایەتا (میرێ ئامێدێ) وەك نموونە

ئەڤ ڤەكولینە هاتیە وەرگرتن ژ ناما دكتۆراێ یا كو نهو د قوناغێن تمامكرێدایە و بناڤونیشانێ (شرۆڤەكرنا بنیاتێ حیكایەتێن فولكلۆرێن كوردی)

پ. هـ. د. محسن عارف صالح، پشكا زمانێ كوردی، كولێژا زمانان، زانكویا دهوك، هەرێما كوردستانا عیراقێ

م. ارام یوسف ابراهیم (قوتابیێ دكتوراێ)، پشكا زمانێ كوردی، كولێژا زمانان، زانكویا دهوك، هەرێما كوردستانا عیراقێ

پوختە

پشتی گوڕانكاریێن سەرانسەری د جڤاكاندا پەیدابووین، شیانێن مرۆڤی بۆ دەربڕینێ گەشەكرین، ب ڤێ یەكێ مرۆڤی ل دەستپێكێ هەولدا دەربڕینێ ب شێوەیەكێ سەرزاری ژ سەرهاتیێن خۆیێن كەسوكی یان یێن كەسانێن دیتر بكەت، ئەوژێ پشتی بورینا چەندین چەرخان، ئەڤ دەربڕینا سەرزاری بۆ سەر شێوازێ ڤێسكی هاتەڤەگوهازتن، ل ڤێرێ وەرچەرخانەك پەیدابوو یان گوهۆرینەكا، جودا ژ دەستپێكا پەیدابوونا ڤێ شێوازی پەیدابوویە؛ چونكو ڤەگێرانا سەرزاریە یا گرێدای ب دەمێ پێشكێشكرنێ و گوتنێڤە، ئانكو ئەو چركەیا دروستكرن و ڤەگێرانا حیكایەتێ هەمان چركەیا پێشكێشكرنێیە، بەلێ بەرهەمێ حیكایەتا ڤێسكی ڤالاتیەكا دەمی د ناڤبەرا دارشتن و بەرهەمێنان و خواندن یان پێشكێشكرنا وێدا هەیە، واتە چركەیا دارشتنا حیكایەتێ یا جودا و دابڕیە ژ چركەیا خواندن یان پێشكێشكرنا وێ.

د ڤێ ڤەكولینێدا هەولەك هاتیەدان، ئەو خالێن كو دەربڕینا سەرزاری ژ شێوازێ ڤێسكی جوداكەن دەستنیشانبكەت، ئەوژێ ب رێكا دیڤچوونا (كەسایەتی، گوتنا پێزانینان، سەربزێدەكرن، كورتكرن، شێوێ حیكایەتێ، دووبارەكرن، رێرەوێ ڤەگێرانێ یێ حیكایەتا سەرزاری و ڤێسكی، گونجانا ڤەگێری د ناڤ بوویەرێن حیكایەتێدا). واتە ئەڤ خالێن ئاماژەپێكری ل سەر ڤەكولینا ل ژێر ناڤونیشانێ (حیكایەتا فولكلۆری د ناڤبەرا دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسكیدا، حیكایەتا (میرێ ئامێدێ) وەك نموونە) هاتینە پەیرەوكرن.

پەیڤێن كلیلك: دەربڕینا سەرزاری، شێوازێ ڤێسكی، حیكایەت، خەیات، حیكایەتا میرێ ئامێدێ.

1. پێشەكی

هەر ژ كەڤندا مرۆڤی هەولدایە سەربور و سەرهاتیێن خۆ ڤەگێریت، هەرچەندە شێوازێن دەستپێكێ، د سادە و ئاساییبوون و ژ ئاماژە و لڤینێن جەستەی و چەند دەنگەكان پێكدهاتن، بەلێ ئەڤێ ئێكێ رێك خوشكر كو ئەڤ شێوازە گەشێ بكەن، پشتی پەیدابوونا ئاخڤتنێ مرۆڤ شیایە ب شێوازێ سەرزاری دەربڕینێ ژ وان بویەر و سەرهاتیان بكەت، پشتی ڤێ قوناغێ ڤێسین ب شێواز و تەرزێن جودا پەیدابوو، د ئەنجامدا ئەڤ سەرهاتیە هاتینەتوماركرن و دیكیومێنتكرن. بەلێ ل دەمێ ڤەگوهازتنا ڤان سەرهاتیان ژ شێوازێن سەرزاری بۆ شێوازێ ڤێسكی تووشی چەند گوهۆرینان بوون، رەنگە ئەڤ گوهۆرینە د بنەرەتێ، یان د سەرڤەیی بن. هەروەسان ئەڤ هەردوو جۆرە شێوازە ژ ئێك جودانە و هەر ئێكێ تایبەتمەندیێن خۆ هەنە، بەلێ هەر ئێكێ رۆلەكێ پێشچاڤ د گەشەكرنا حیكایەتا فولكلۆریدا گێرایە.

1.1 ناڤونیشانێن ڤەكولینێ

حیكایەتا فولكلۆری د ناڤبەرا دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسكیدا، حیكایەتا (میرێ ئامێدێ) وەك نموونە

2.1 گرنگیا ڤەكولینێ

ل دەمێ هەر سەرهاتیەك، یان حیكایەتەكا فولكلۆری دهێتەڤەگێران، ئەڤ سەرهاتیە ب دوو شێوازان دهێتەڤەگێران، یێ ئێكێ ب دەربڕینا سەرزاری و یێ دووێ ب شێوازێ ڤێسكی. ل ڤێرێ ئەڤ پرسیارە دهێتە ئارا؟ ئەرێ ئەڤ ڤەگێرانە ل دەمێ دهێتە ئەنجامدان ب هەردوو شێوازان وەك ئێك دهێنە ڤەگێران؟ یان ژێ گوهۆرین تێدا پەیدادبن؟ ئەرێ ل دەمێ گوهۆرین تێدا پەیدادبن، ئەرێ بنیاتێ وێ سەرهاتێ یان حیكایەتێ هەمیێ د گوهۆرن و تێكددەن؟ یان ژێ هندەك گوهۆرین سەرڤەیینە و د سادەنە؟ ب ئەڤان پرسیاران مە هەولدایە ب چەند تەوەرەكێن تیۆری و پراكتیكی ڤێ یەكێ چارەسەربكەین و بەرسڤا وان ب نموونەڤە بدەین.

3.1 ئەگەرێن هەلبژارتنێ

ئەڤ بابەتە رەنگە د مێزگەردێن ئەدەبی و فولكلۆریدا هاتیتە بەحسكرن، بەلێ ب وی رادەێ هویر ڤەكولین ل سەر نەهاتیە ئەنجامدان، لەورا ئەڤ ڤەكولینە هەولەكە ژبۆ ئەنجامدانا ڤەكولینێ ل سەر حیكایەتێن كوردی و دیاركرنا وان

خالێن ژ هەڤجودا، د حیكایەت و سەرهاتیێن كوردیدا ب هەردوو شێوازێن سەرزاری و ڤێسكی.

3.1 سنۆرێ ڤەكۆلینێ

ژ لایێ تیۆریڤە تێگەهـ و تایبەتمەندیێن دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسكی هاتینە بەحسكرن، ژ لایێ پراكتیكیڤە مە ئێك حیكایەت هەلبژارتیە، ئەوژی حیكایەتا (میرێ ئامێدیێ)یە كو ب هەردوو شێوازێن سەرزاری و ڤێسكی ژ لایێ (عەبدولعزیز خەیات)یڤە هاتیە ڤەگێران، مە هەولدایە وان خالێن تیۆری ل سەر پراكتیزەبكەین.

4.1 ئاریشە و پرسا ڤەكۆلینێ

ئەو بوویە كو دەستكەڤتنا ریكوردێن دەنگی و ڤیدیویان، ل دەربارەی سەرهاتی و حیكایەتێن كوردی، گەلەك د كێمن و ب زەحمەت ب دەست دكەڤن.

5.1 رێبازا ڤەكۆلینێ

رێبازەكا وەسفی شرۆڤەكاری د ڤێ ڤەكۆلینێدا هاتیە بكارهینان.

6.1 پەیكەرێ ڤەكۆلینێ

ئەڤ ڤەكۆلینە ژ دوو تەوەران پێكهاتیە، د تەوەرێ ئێكێدا مە بەحسێ تێگەهێ دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسكی كریە، خالێن ئەرێنی و نەرێنیێن وان هەردوو تێگەهان دەستنیشانكرینە، دیسان تایبەتمەندی و جوداهیا د ناڤبەرا واندا بەحسكرینە. د تەوەرێ دوویێدا مە حیكایەتا (میرێ ئامێدیێ) د ناڤبەرا ڤەگێرانا سەرزاری و تێكستێ ڤێسكیدا پراكتێزەكریە، ل دوماهیێ ئەڤ ڤەكۆلینە ب چەند ئەنجام و لیستا ژێدەر و پوختەیێن هەردوو زمانێن عەرەبی و ئنگلیزی ب دوماهیك هاتیە.

2. تەوەرێ ئێكێ: تێگەهێ دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسكی

1.2 تێگەهـ و پێناسەیێن دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسكی

سەرزارییوون دبیتە ئالاڤێ دەربڕینا مرۆڤان ژ بوویەر و بیاڤێن هەمەجۆرێن ژیانێ، كو د سەردەمەكیدا هیچ ئالاڤەكێ دی یێ دەربڕین و ڤەگوهاستنێ نەبوویە. ب ڤێ چەندێ تێگەهێ سەرزارییوونێ وەك هونەرێ ڤەگوهاستنا سۆز و بیروبۆچوون و ئاراستە و هزر و بوویەرانە بۆ هندەكێن دیتر ل دەمێ ئەڤ كریارە دهێنە ئەنجامدان، د كریارا سەرزارییوونێدا ئازادی ژبۆ ڤەگێری دهێتە دان، دا وان بیروبۆچوونان و پەیڤ و دەستەواژان هەلبژێریت و بكەتە د چارچوڤوكێ پێكهاتەی یێ دروست دا و ئاراستەبكەت(عون: 2012، ص198). لەورا دەربڕینا سەرزاری دبیتە ئەگەرێ (شیانا ئاخڤتنكەری ل سەر شێوازكرنا هزر و هەست و بوچوونێن خۆ د چاراچۆڤێ بێژەیێن دروستدا)(الطيب: 2010، ص96). ب شێوەیەكێ گشتی سەرزارییوون ((نەبكارهینان و نەزانینا ڤێسینییە، بەلكو زێدەتر پشتبەستنێ ل سەر بیردانكێ ژبۆ ڤەگوهاستنا زانیاری و پێزانینان و عەمباركرنا وان دكەت))(زغب: 2007، ص37)، ئانكو سەرزارییوون ئالاڤەكێ گەهاندنێیە و پشتبەستنێ بتنێ ل سەر لایەنێ گۆتنێ ژبۆ عەمباركرن و ژبەركرنێ د مێشكێ مرۆڤیدا دكەت، بێی كو پەنایێ بۆ ئالاڤێن ڤیسینێ ببەت. ب ڤێ چەندێ سەرزارییوون شیایە ببیتە (ئالاڤەكێ سەرەكیێ عەمباركرن و پەیوەندیكرن و بجهینانا چالاكی و بزاڤێن رەوشەنبیری و هونەری و هزری ژ ڤشەكی بۆ ڤشەكێ دیتر)(باديس: 2011، ص14). ب ڤان تێگەهان سەرزاری دبیتە شیانا گەهاندنا نامە و پەیامێ بۆ وەرگری، كو ئەڤ گەهاندنە پێدڤیە رێكخستن و زمانەكێ دروست و گۆتنەكا ئاشكەرا تێدا رەنگڤەدەت.

ل سەبارەت تێگەهێ ڤێسینێ (دی سوسێری) جهەكێ لاوەكی دایە ڤی لایەنی، ب هەڤبەركرن د گەل لایەنێ ئاخڤتنێ و دیاركریە كو ((ڤێسین ئەو رێكە یا كو نوینەراتیا ئاخڤتنێ دكەت))(ستروك: 1996، ص192) ب ڤێ گۆتنێ ناڤبری وێ چەندێ تەكەزدكەت كو (ڤێسین د سادەترین شێوەدا زمانێ بێژەیی ب سەر شێوێ دیتنێ پێشكێشدكەت)(اونج: 1994، ص56). بەلێ ب شێوەیەكێ گشتی و پشتی كو ڤێسین پەیدابووی، ئەڤ یەكە بوویە خالەكا ئەرێنی بۆ وان هەمی بەرهەمێن سەرازی یێن كو ب هزاران سالان ژ ڤشەكی بۆ ئێكێ دی دهاتنە ڤەگوهاستن. بەلێ ڤێسین ((پروسەیەكا ئالۆزە، شیانێن وێنەكرنا هزران د ناڤا خۆدا هەنە، كو ب سەر شێوێ وشە و پەیڤ و رستە دشێت هندەك پێكهاتەیێن دروست وێنەبكەت))(ربابعة: 2016). پشتی ئەڤ كریارە هاتیە ب جهینان، تێگەهێ ڤێسینێ بوویە (چالاكیا بەرهەمهینانا تێكستیی كو چەرخ و كومەلێن جڤاكی و ئایدولوژیا بەرهەمەكی بۆ چركەیەكا مێژوویا تایبەت د چەسپینیت)(علوش: 1985، ص185). ب ڤێ چەندێ ڤێسین دبیتە (بەرهەمهینانا ڤیسەری)(مجمع اللغه العربيه: 1989، ص527) واتە ڤێسین دبیتە دروستكەرێ ڤێسەر و دانەری. ب ڤێ ئێكێ ل وی دەمی ڤێسەر پەیدادبیت و د بیاڤێ ئەدەبیاتاندازێ (ڤێسین زاراڤەكێ نویە و ب واتا بەرهەمهینانا ئەدەبی دهێت، كو بەرهەڤكرن و دارشتن و هەمی جۆرەكێ ڤێسینا پەخشانكی و

هوزانکی ب خۆڤە دگریت)(التونجي: 1999، ص722). چونکو ڤێسین دبیتە ئەو کریارا مێشکی یا کو کەسایەتیا ڤیسەری پێ رادبیت، هزرەکێ یان بۆچوونەکێ ب شێوازێ خۆ رێکدئێخیت و ل دوماهیێ ل سەر پرتەکا کاغەزێ وێنەدکەت و د ڤێسیت.

1.1.2 پشکێن دەربڕینا سەرزاری

دەربڕینا سەرزاری ب سەر سێ پشکێن سەرەکی و ب ڤی شێوێ ل خوارێ دیار هاتیە دابەشکرن:

أ. سەرزاریا دەستپێکی و ڕاستەوخۆ یان یا تەمام و ژ ڤێسینێ دابڕی(زومیتور: 1999، ص32)، ئانکو خودانێن وێ هیچ پێزانینەکێ ل دەربارەی سیستەمێ ڤێسکی نزانن و ب ئەگەرەکی ژ ئەگەران پەیوەندیێ پێ نەکریە. ب ڤی تێگەهی ئەڤ رەوشەنبیریا دەستپێکی یا سەرزاری د سەردەمێ نویدا گەلەك ب کێمی دهێتە دیتن(اونج: 1994، ص48).

ب. دەربڕینا سەرزاری هەڤراتیێ ل گەل ڤێسکیێ دکەت، واتە ل گەل شێوازێ ڤێ هەڤراتیێ، دەربڕینا سەرزاری ب دوو رێکان کاردکەت:

- دەربڕینا سەرزاری ب شێوەیەکێ هەڤپشك بیت، ل وی دەمێ کو کارتێکرنا ڤێسکی ل سەرزاری یا دەرەکی و کەرتی و یا گیروبووی بیت.
- دەربڕینەکا سەرزاری یا لاوەکی، ل وی دەمێ کو شێوازێ ڤێسکی د ژینگەهەکێدا بیت و ل سەر بوهایێن دەنگی د بیاڤێ بکارهینانێ و ئەندێشیێدا یا زالبیت(زومیتور: 1999، ص32).

ئەڤ سەرزاریێ لاوەکی د وان جڤاکێن رەوشەنبیریا کو تەکنولوژیا سەردەماندا تێدا یا زال دیاردبیت، واتە دەربڕینا سەرزاری د ڤان جڤاکاندا ب شێوێ موبایل و رادیو و تەلەفزیون و رێکێن ئەلکترونیێن دیتر دیاردبن، کو پشتەبستنێ ژبۆ هەبوون و ئەنجامدانا ئەرکێ خو ل سەر ڤێسینێ دکەن(اونج: 1994، ص48). ب وێ واتایێ کو ئەڤ جۆرێ سەرزارییوونێ ژ رەوشەنبیریا ڤێسکی دەستپێدکەت و پشتبەستنێ ل سەردکەت، بەرهەمهێنەرێ وێ پێ دەستپێکی ڤێسکیە و د دویڤدا ب شێوێ سەرزاری دهێتە پێشکێشکرن و پەخشکرن.

ج. دەربڕینا سەرزاری ب هوکارێ ناڤەندبوونا ئالاڤان دهێتە ئەنجامدان، ئانکو جوداهیی د ناڤبەرا جە یان دەمێ وێدا هەیە(زومیتور: 1999، ص32)، واتە ئەڤ پشکە ب رێکا هوکارێ ناڤەندبوونێن ئالاڤ و تەکنیکێن سەردەمان و پێشکەفتی دهێنە نیشاندان.

2.1.2 لایەنێن ئەرێنی و نەرێنیێن دەربڕینا سەرزاری

دەربڕینا سەرزاری لایەنێن ئەرێنی و نەرێنیا خۆ هەنە. د شیاندایە ڤان هەردوو لایەنان د چەند خالەکاندا بەحسبکەین:

1.2.1.2 لایەنێن نەرێنی

- د گوتارا سەرزاریدا، ئاخفتن ب شێوەیەکێ هەربخۆیی (عفوي) دهێتە ئاراستەکرن و شیانێن لێڤەگەریان و ل سەراچوون و راستڤەکرن و پێداچوونێ نینن(مرتاض: 2002، ص9).
- فەرهەنگا سەرەکی یا گوتارا سەرزاری ل سەر وان پەیڤێن خودان ئەرکێن ئاگەهداریکرنێ هاتیە بنیاتنان، ئانکو مەبەست ژێ، ئەوە پەیوەندیا سەرزاری د ناڤبەرا ئاخفتنکەری و گوهداری دروستبکەت، هەروەسا پشتبەستنێ ل سەر وان پەیڤ و دەستەواژەیێن گەلەك بکاردهێن دکەت، چونکو پێدڤیە گوتار یا سادە بیت و خۆ ب دارشتنێن پایەبلند و ئالۆزڤە گرێنەدەت(هـ. ژ، ص11).
- بۆ ماوەیەکێ درێژ خواندن و ڤەکۆلینێن ئەدەبی و زمانڤانی دەربڕینێن سەرزاری پشتگوهێخستینە، زێدەتر ل سەر وان بەرهەمێن ڤێسکی راوەستاینە کو وەسا تەماشەی وان بەرهەمێن سەرزاری کرینە کو هەر د بنەڕەتدا بەرهەمێن ڤێسکینە(اونج: 1994، ص45).

2.2.1.2 لایەنێن ئەرێنی

- دەربڕینا سەرزاری بێی هەبوونا زمانی دهێتە دیتن و د بنەڕەتدا ب ڤی شێوەی هاتیە دیتن.
- د دەربڕینێن سەرزاریدا پەیڤ و دەستەواژەیێن جوان و بهێز و خودان بوهایێن هونەری و مرۆڤایەتی یێن بلند دهێنە دیتن.
- د دەربڕینا سەرزاریدا هندەك پێرابوون و نمایش هەنە، کونترولێ ل سەر خودیێ مرۆڤی دکەن(هـ. ژ، ص45).

- دیسان د دەربڕینا سەرزایدا ئاستێن دەنگی دهێنە دیتن و د هەمان دەمدا ئاماژەیێن دێم و جەستەی تێدا دهێنە ئەنجامدان، كو ب دیتنا ڤەكۆلەران ئەڤ چەندە دبیتە زێدەتر ئەگەرێ تێگەهشتنا وەرگری(زغب: 2007، ص21).
- پەیڤێن سەرزارینە ل دەستپێكی هووشی رووهندكەن و ب زمانەكێ ئاشكەرا مرۆڤان د ناڤ جڤاكیدا نێزیكی ئێك دكەن(اونج: 1994، ص248).

3.1.2 لایەنێن ئەرێنی و نەرێنیێن شێوازێ ڤێسكی

1.3.1.2 لایەنێن نەرێنی

- سەبارەت لایەنێن نەرێنیێن شێوازێ ڤێسكی (ئەفلاتون) ئاماژە پێددەت كو ڤێسین شێوازەكێ نەمرۆڤایەتیە، ئانكو ژ دەرڤەی بیاڤێ مێشكی هاتیە دروستكرن، واتە تشتەكێ چێكریە.
- ڤێسین بیردانكێ هەلدوەشینیت، ئانكو ئەو كەسانێن شێوازێ ڤێسكی ب كاردهینن، تووشی ژبیركرنا زانیاری و پێزانینان دبن.
- تێكستێ ڤێسكی ل هەمی دەما بەرسڤا وەرگری نادەت، ب تنێ هندەك هژمارا پەیڤان بۆ وەرگری رێزدكەت، بەروڤاژی دەربڕینا سەرزاركی كو ب شێوەیەكێ ڕاستەوخۆیە و سنۆرێ وێ نە پێ دەستنیشانكریە.
- هەردیسان (ئەفلاتون) ئاماژە پێ ددەت كو شێوازێ ڤێسكی نەشێت بەرهڤانیێ ژ خۆدێ خۆ وەكو پەیڤا و هزرێن زیندی و راستەقینە (دەربڕینا سەرزاری) بكەت، چونكو دەربڕینا راستەقینە د شیاندایە ب شێوەیەكێ زیندی دانوستاندنێ د ناڤبەرا دوو كەسایەتیان یان زێدەتر ئەنجام بدەت، ب ڤێ چەندێ شێوازێ ڤێسكی ژ دەرڤەی رێرەوێ جیهانا راستەقینە و سروشتی دژیت(هـ. ژ، ص130-131).
- هەروەسان (دی سوسێر) دیاردكەت كو شێوازێ ڤێسكی نە بتنێ شیانێن نوینەرایەتیكرنا زمانی نینن، بەلكو دبیتە ماسكەك و خۆ پێ پێ دادپوشیت، واتە دیتنان ل سەبارەت زمانی ڤەدشێریت، كو دبیت هەر چ پەیوەندی د ناڤبەرا پەیڤ و ڤێسكیدا نەمینیت(زغب: 2007، ص16).
- دیسان ناڤبری وێ چەندێ تەكەزدكەت كو شێوازێ ڤێسكی زمانی ل پشت خۆ ڤەدشێریت، ئانكو هندەك جاران رۆلێ ئاخڤتنێ تێدپەرینیت، هەروەسان زۆریا شێوازێ ڤێسكی یا بهێز و یا وێرانكەرە دبیتە ئەگەرێ دەربڕینەكا شاش، واتە هەولا ژناڤبرنا شێوەیێن ئاخڤتنا سروشتی دكەت.
- شێوازێ ڤێسكی پێدڤیە رێكەك بیت ژبۆ خزمەتكرنا ئاخڤتنێ، بەلێ د هندەك دوخاندا گەڤێ ل سەر سیستەمێ ئاخڤتنێ و دەربڕینا سەرزاری دكەت(ستروك: 1996، ص193).

2.3.1.2 لایەنێن ئەرێنی

- شێوازێ ڤێسكی وەكو هەر داهێنانەكا دروستكری، بوهایەكێ مەزن و سەرەكی ژبۆ بدەستڤەهینانێن ناڤخوویا مرۆڤایەتی هەیە، واتە ئەڤ چەندە نەبتنێ هوكارە بۆ هەڤكاریێن دەرەكی، بەلكو ئەڤ چەندە دبنە هندەك وەرچەرخانێن ناڤەخوویێن هووشێ ژی ئەڤ وەرچەرخانە دشیاندانە ورەیێن مرۆڤایەتی بلندبكەن، هووشێ مرۆڤان بلندبكەن(زغب: 2007، ص18).
- شێوازێ ڤێسكی پەیڤان ژ دورپێچكرن و سنورداركرنێ دویردكەت، سەروژنوی هزرێ ئاڤادكەت.
- دیسان شیانا ڤەگوهازتنا دیالێكت و دەڤوكان بۆ شێوازێ ڤێسكی (دەڤوكێن ڤێسكی) هەیە، ب ڤێ چەندێ ئەو ژ سنورێ سەرزاری بەرەڤ ڤێسكی دچیت و گەشەدكەت، دەرئەنجام چەندین زاراڤ و پەیڤێن سەرزاری تومارکر دكەت و ژبۆ وەرگری دبنە باشترین لێڤەگەر و سەرچاوە، ئەو دەڤوك هەر زیندی دمینیت و دهێتە پارازتن(اونج: 1994، ص44).
- ب هەبوونا شێوازێ ڤێسكی گوتار بوویە خودان بنیاتەكێ كو دەستپێك و دوماهیك و شێوە هەبیت، چونكو ل سەر دەمێ دەربڕینا سەرزاری دەربڕن ب تنێ د بیاڤێ هندەك رستەیێن سەرزاریدا بوون كو هەبوونا وان یا ب دەمێ پێشكێشكرنا واڤە گرێدایی بوو(زغب: 2006، ص42).

3.3.1.2 دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسکی

رەوشەنبیریا سەرزاری خۆدان دەولەمەندیەکا بهێزە، شیایە هەتا ئەڤرۆکە هەبوونا خۆ بسەپینیت، ئانکو رەوشەنبیریا سەرزاری ئالاڤەکێ زمانییە و پڕ ژ بوهایێن ئیستاتیکی. هەردیسان خودان بوهایەکێ هونەری و مرۆڤایەتییێ پایە بلندە، بەلێ بێی هەبوونا ڤێسنی هووشێ مرۆڤی شیانێن تەمام نینن، هەتاکو بشێت وان هەمی داهێنان و بوهایێن ئیستاتیکیێن هاتینە گۆتن دەستنیشان کەت و بەردەوامیێ پێ بدەن، هووشێ مرۆڤی بێی ڤێسین نەشێت ب شێوەیەکێ تەمام ب کریارا خۆ رابیت، واتە شیانێن داهێنانا بەرهەمەکێ دی پێ بهێز و پڕی ئیستاتیکا نەشێت بەرهەمبینیت، ئانکو ئەڤ بەرهەمێ سەرزاری پێدڤیە ببیتە بەرهەمەکێ ڤێسکی هەتاکو ئەڤ چەندە ببیتە چارەڤیسی بۆ وی بەرهەمی(اونج: 1994، ص52). ئانکو ب ڤێسینا بەرهەمی، هەمی ئەو هزر و دیتن د تێکستیدا دهێنە تومارکرن و د ئەنجامدا هووشێ مرۆڤی دێ ب شێوەیەکێ باشتر شێت سەرەدەریێ ل گەل ڤان هزر و دیتنا کەت. لەوراژێ هەبوونا ڤێسینێ دبیتە پێدڤیەکا هەری گرنگ هەتاکو بشێت وەرارێ بکەت و دیسان وان هزر و ئایدولوژی و ئیستاتیکا بەرهەمێ سەرزاری بپاریزیت، داکو بۆ بەرهەمێن داهاتی ببیتە لێڤەگەر و ژێدەرەکێ هەری گرنگ.

ب ڤی تێگەهێ ل سەری دیار، د ناڤبەرا دوالیزما (سەرزاری و ڤێسکی) و دوالیزما (زمان و دەڤوک)دا پێدڤیە ئاماژە ب ڤان سێ خالان بدەین:

أ. سەرزاری نابیتە هەڤواتا دەڤوکی، چونکو دەڤوکی شیانێن پشتگوهێخستنا تایبەتمەندیێن زمانی و یاسایێن وێ هەنە، لەورا سیمایێن سەرزاری نابیت د گەل رەگەزێن جۆراوجورێن زمانی بهێنە تێکهەلکرن.

ب. دەمێ تێکستەك ب سەر دەڤوکەکێ دهێتە ڤێسین، یا گرنگ نینە سیمایێن سەرزاری تێدا رەنگڤەدەن، واتە ڤێسەر ب شێوەیەکێ گشتی دشێت تێکستەکێ ڤالا ژ درێژاهیێدان و سەرپێبوونێ (ارتجال) پێشکێشبکەت و ب شێوەیەکێ باش داڕێژیت.

ج. د ناڤبەرا زمانێ ڤێسینێ و زمانێ ستاندەردا، بۆ نموونە زمانێ عەرەبی هندەك رویێن سەرزاری تێدا دهێنە دیتن(Doss: 1995, p52) واتە د ڤێ خالێدا دیاردبیت کو سەرزاریێ شیانێن کارتێکرنێ ل سەر زمانێن ستانداردێن گەلەك مللەتان هەنە، د دەرئەنجامدا بوویە باشترین سەروکانی و ژێدەر بۆ وی زمانی.

د. ل سەرەرای شێوازێ ڤێسکی مفای ژ شێوازێ سەرزاری وەردگریت، بەلێ د هەمان دەمدا شیانێن خوگونجانێ ل گەل سەرزاریێ هەنە، هەردیسان شیانێن ڤەگەریانا بیردانکا سەرزاری هەنە، لەورا د شیاندایە ژبۆ ئاڤاکرنا هووشێ مرۆڤایەتی پێ رەسەن بکاربهینین، دەرئەنجام دێ ب شێوەکێ گەلەك باشتر د هووش و مەبەستێن سەرزارکی تێگەهین(اونج: 1994، ص52-53) و دێ ئەو مەبەست و کودێن وان بەرهەمێن سەرزاری زێدەتر رووهن و ئاشکەرابن.

ه. هەردیسان خالەکا دی یا سەرەنجراکێش ئەوە کو د گەلەك شێوازێن ڤێسکیدا تایبەتمەندیێن سەرزاریێ تێدا دهێنە هەستپێکرن، هەروەکو (ئالان دوندیس) دبینیت کو (ئەو بەرهەمێن فولکلۆریێن ب ریکا ئالاڤێ کوپیکرنێ و وێنەگرتنێ هاتینە کوپیکرن، د شیاندایە ب ریکا نامەیێن ئەلکترونی و فاکس و ئەنترنێتی...هتد وان بەرهەمان ب دەستخۆڤە بینن)(Dundes: 1999, p7) واتە پشتی پەیدابوونا تەکنولوجیا سەردەمانە شێوازێن سەرزاری ب هندەك ریکێن هەمەجۆر د شیاندانە بهێنە تومارکرن و ڤەگوهازتن و دیکیومێنتکرن.

4.3.1.2 تایبەتمەندییێن دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسکی

ئەم دشێین ب چەند خالان بەحسێ تایبەتمەندیێن هەر ئێك ژ دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسکی بکەین:

1.4.3.1.2 دەربڕینا سەرزاری

- هزر د دەربڕینا سەرزاریدا د سادەنە و شێوازێ دووبارەبوون و دەستەواژەیێن پێکڤەگرێدای تێدا هەنە(زغب: 2007، ص30).
- د گوتارا سەرزاریدا هیچ تشتەك نینە ژ دەرڤەی چارچوڤێ مێشکی، ئانکو ئەو تشتێ ب شێوێ سەرزاری دهێتە دەربڕین و گۆتن پشتی وی دەمی نامینیت، ل ڤێرێ د گەلەك دوخاندا ئەو گۆتنا سەرزاری د شیاندا نینە هەمی کەس تێبگەهن، واتە پێدڤیە دەنگێ ڤەگێری پێ ئاشکەرا و بلندبیت و بشیوەیەکێ رووهن بگەهیت(اونج: 1994، ص83-84).
- د دەربڕینا سەرزاریدا سالوخدان زێدەتر دهێتە بکارهینان، واتە پشتبەستنێ ل سەر سیمایێ لێکدانی ژبۆ بهێزکرنا بیردانکێ دکەت، بۆ

نموونە د دەربڕینێن سەرزاریدا دهێتە گوتن، (شاهژنا جوان، شەرکەری زیرەك ...هتد)(هـ. ژ، ص81-82).

- دەربڕینا سەرزاری بەرەڤ بەشداربوونا وژدانی دچیت، ئانکو ڤەگێری سەرزاری پێدڤیە هەلویستەکێ (دلپێڤەمانی یان دژبەری) ل دەمێ ڤەگێرانا بوویەرەکێ وەرگریت داکو گوهدار ل گەل هەلویستێ وی کارلێکێ بکەن(هـ. ژ، ص90).
- هەڤسەنگیبوون، د جڤاکێن سەرزاریدا ب شێوەیەکێ بەرچاڤ هەڤسەنگیێ د پارێزن، ئانکو ئەو بیرهاتنێن پەیوەندی ب سەردەمێ نویڤە نەبن گرنگیێ پێ نادەت، یان ژی هەولددەت هەڤسەنگیێ د ناڤبەرا تشتێ کەڤنار و نویدا دروستبکەت. ئانکو ڤەگێرێن سەرزاری هەمەرەنگیێ د ڤەگێرانێن خۆدا ئەنجامددەن، چونکو ئەڤە پشکەکە ژ شیانێن وان کو ل گەل گوهدارێن نوی و هەلویستێن نوی خۆ د گونجینن و تشتێ نویتر پێشکێشدکەن(عبدالحافظ: 2010، ص18).

2.4.3.1.2 شێوازێ ڤێسکی

- شێوازێ ڤێسکی هونەرەکێ پەیوەندیکرنێیە، ب ڤێ چەندێ ئەو پێدڤی ب ڤرێکەر (ڤێسەر) و وەرگر (خوینەری)ی هەیە(طعيمة: 1998، ص176).
- شێوازێ ڤێسکی پروسەیەکا ئالۆزە، واتە پروسەیەکا مێشکیە کو دبیتە بەرهەمێنانا دوماهیێ یا مێشکی، لەورا پێدڤیە ڤێسەر سێ دوخان بەرچاڤ وەربگریت:

أ. پروسەیا پلاندانانا ڤێسینێ.

ب. پروسەیا سەرڤێسین و دارشتنێ.

ج. پروسەیا دووبارە خواندنێ(الناقة: 1985، ص234).

- شێوازێ ڤێسکی پروسەیا هێماکرنا ناما زمانیە، ئانکو ئارمانجا شێوازێ ڤێسکی ئەوە کو زمانی ب سەر شێوێ ڤێسکی هێمابکەت، ئەوژی ب رێکا پێکڤەگرێدانا کومەکا پەیڤان، کو هەر پەیڤەکێ کومەکا دەنگێن زمانیێن تایبەت ب خۆ هەنە(هـ. ژ، ص234).
- د شێوازێ ڤێسکیدا کومەکا یاسایان هەنە، پێدڤیە ڤێسەر پێگرێ ب وان یاسایان بکەت، بۆ نموونە پێدڤیە ڤێسینێ (دەستپێك و ناڤەرۆك و ئەنجام) هەبن و شێوازێ ڤێسینێ ژ دارشتن و هژمارکرنێ و پێکڤەگرێدانا رستەیان پێ رێکخستی و دروستبیت، ئانکو ب شێوەیەکێ گشتی هەر جۆرە ڤێسینەکێ ژی یاسا و شێوازێ خۆ یێ تایبەت هەیە و هونەرەکێ هەرەمەکی نینە(هـ. ژ، ص234).
- ڤێسین ب خۆ د بنەڕەتدا پرۆسەیەکا هزرکرنێیە، واتە مرۆڤ هزرکرنێ ب پێونسێ خۆ دکەت، ئانکو ڤێسەر د هەر قوناغەکێ ژ قۆناغێن ڤێسینێدا هزرکرنێ دکەت، ل ڤێرێ ڤێسەر بەری کارێ ڤێسینێ ئەنجامبدەت، پێدڤیە هزرێ ل بابەت و چەوانیا ڤێسین و رێکخستن و هەلبژارتنا پەیڤێن جهگیر و دروست و پەیوەندیا وان هەمیان پێکڤە و ل سەر بنەمایەکێ دابرێژیت(هـ. ژ، ص234).

3.4.3.1.2 ڤەگێرانا حیکایەتێن فولکلۆری د ناڤبەرا دەربڕینا سەرزاری و شێوازێ ڤێسکیدا

مرۆڤ وەکو گیاندارەکێ زیندی شیانێن خۆپێشخستنێ و گەشەکرنێ یێن هەین، ب ڤێ چەندێ و د بیاڤێ حیکایەتبێژییدا شیانێن مرۆڤی ل سەر ڤەگێرانا بوویەر و ئەندیشە و لاساییکرن و دەربڕینێ وەرارکرینە، ئەوژی ژبەر چەند ئەگەرێن گەشەکرنا کومەلگەهێ د بیاڤێن جوداێن مینا جڤاکی و رەوشەنبیری و ئابووری ...هتد، ژ لایەکێ دیتر ڤە چونکو تاکە کەس ئەندامەکە ژ جڤاکی و ئەو جڤاك کاریگەری و کارتێکرنێ لێ دکەت؛ ئەڤجا تشتەکێ ئاساییە کو خۆ د گەل وی جڤاکێ تێدا دژیت ب گونجینیت، دەرئەنجامێ ڤێ کارلێکبوونێ شێوازێن دەربڕینێ یێن هەمەرەنگ ل دەڤ دیاربووینە. هەروەسان حیکایەتا فولکلۆری ژی بوویە پێگەهێ وی هەتاکو بشێت ئارمانجێن خۆ یێن پەروەردەیی و چاکسازی و رەوشتی ...هتد د ناڤ ژیانا رۆژانەیا جڤاکیدا ب بابەتێن هەمەرەنگ ئاراستەبکەت(السارسي: 1980، ص133). ژ لایەکێ دی ڤە ئەو ئێش و ئازارێن د ناخێ نەهستپێکریی یێ کوومی یان ژی د خەون و ئەندێشاندا دیاردبن، بەرهەمهێنەرێ چالاکیا ئەندێشەیی یا هەستپێنەکری وەدکەت کو ڤان بوویەرێن هەستپێنەکرێ کوومیدا نیشانبدەن یان ژی ئەو لایەنێ هستپێنەکری د ناڤ خۆدیدا بێی حەز ئاشکرابکەن(هـ.ژ، ص124). ئانکو دشیاندایە بێژین کو ئەو حەزێن کپکری ئەوێن د ناخێ مرۆڤاندا هەین بووینە باشترین لێڤەگەر و پاشخانە ژبۆ حیکایەتبێژێ و حیکایەتبێژان.

ژبەرکو حیکایەتا گەلێری سیستەمەکێ ئەدەبی و جۆرەکێ ئەدەبیە، یا ب بەرگەکێ گەلێری – ناڤخۆیی داپوشایە، سەروکانیا وێ ب هەمی تایبەتمەندی و سەخلەتێن خۆڤە جڤاکە، ژبەر ڤێ یەکێ دبیتە ژێدەرەکێ سەرەکی، دەمێ مە بڤێت وێنەیەکی ژ جڤاکەکی پێشکێشبکەین، ئەوژی چونکو ئەو حیکایەت وێنێ گیانێ وی جڤاکیە؛ د دەرئەنجامدا لایەنێن هەمەجۆر پێشکێشی وەرگری دکەت. لەورا حیکایەتا گەلێری شێوازەکێ کومی ب خۆڤە دگریت، ئارمانج ژێ چاککرن و ئاراستەکرنە د بیاڤێن ژیانا رۆژانە یا جڤاکیدا، ب ڤێ یەکێ ئەو لایەنێن هەمەجۆر ژ ژیانێ وەردگریت و رەنگڤەدانا دوخێن جودا یێن وەکو (چاڤپێنەرابوون، ئەڤینی، توورەبوون، هاریکاری ...هتد) دکەت، ب ڤێ چەندێ ئەو وێنەیەکێ راستەڤینەیێ راستەراستێ جڤاکەکی نیشاندەدت. لەورا حیکایەت یا بوویە زمانێ جڤاکی ب هەمی لایەنێن هزری و جڤاکی و سیاسی ...هتد، ئەرکێ وێ پشکنین و لێگەریانە ل هەمی قوناغێن ژیانا وی جڤاکی یا گرێدای ب هەڤدوڤە، هەردیسان هەولا دیڤچوون و پشکنینا تاکە کەسی و شێوازێ ژیانا وی د ناڤا جڤاکیدا و خۆگونجاندنا وی ل گەل وی جڤاکی پێشکێشدکەت(هـ.ژ، ص132).

حیکایەتا فولکلۆری جۆرەکە ژ جۆرێن رەوشەنبیریا گەلێری، ئەوا ب رێکا بنیاتێ خۆ شیانا گەهاندنا مەبەستێ ژبۆ تاکەکەسێن جڤاکی هەی، ئانکو وەك هەر گۆتارەکێ بنیاتێ وێ ژ زمانی پێکدهێت، یێ هەستپێکرن دهێتە بکارهینان و تێگەهشتن، هەروەسا واتا ژی ب رێکا وێ دهێتە ڤەگوهازتن، ئەڤ واتا و مەبەستە سەربورێن رۆژانەیێن خەلکینە. دیسان ژ ئەنجامێ ڤەگوهازتنا ڤان حیکایەتێن گەلێری و سەربوران ژ ژینگەهەکێ بۆ ژینگەهەکا دیتر تووشی گوهۆرین و کێمکرن و سەربزێدەکرنێ دبن. لەورا هندی حیکایەت ساخ بمینەڤە و ژ نفشەکی بۆ نفشەکێ دیتر و ژ جڤاکەکی بۆ جڤاکەکێ دیتر بهێتە ڤەگوهازتن، شێوازێ وێ گوهۆرین ب سەردا دهێن، چونکو دەستهەلاتا ڤەگێرانێن سەرزاری نە وەك ڤەگێرانێن ڤێسکی د چەسپاینە و بوهایێ خۆ یێ بهێز هەیە(بادرە: 1994، ص77). ل ڤێرێ ئەو بەرهەمێ گەلێری یێ دهێتە ڤەگوهازتن بۆ بەرهەمەکێ ڤێسکی ژ لایەکێڤە زیندییوونا خۆ ژ دەستددەت؛ و ژ لایەکی دی جێگیریا خۆ موکوم دکەت، چونکو پشتبەستنا وێ ل سەر سەرزارییوونێیە و ب رێکا هووشێ مللەتی دروستدبیت، لەورا بەرهەمێ سەرزاری نەیێ جێگیرە؛ چونکو ژ نفشەکی بۆ ئێکێ دی و ل گور پێدڤیا هەر سەردەم و بارودۆخ و ڤەگێر و وەرگرەکی رادوەستیت. بەلێ بەرهەمێ ڤێسکی بەروڤاژی بەرهەمێ سەرزاریە و گوهۆرین ب شێوەیەکێ کێمتر ل سەر دهێنە ئەنجامدان، چونکو ئەو بەرهەمە یێ هاتیە دیکیومێنترکرن، ئەڤجا نە کارەکێ ئاسانە گوهۆرینێن بنەرەتی ل سەر بهێنە ئەنجامدان.

بەلێ ب ئاوایەکێ گشتی حیکایەتا گەلێرییا سەرزاری پشتبەستنێ ب شێوازێ ڤێسکی ناکەت، بەلکو پشتبەستنێ ب ئالیێن پروسەیا وەرگرتنێ ب رێکا مێشکی ژ سەرزارێن جودا دکەت، دەرئەنجام ب هزارەها شێوازێن هەمەرەنگ ژ وێ وەرگرتن و گوهدارییوونێ دروستدبن، ئەوژی ژ ئەنجامێ پرۆسەیا ڤەگوهازتنێ ژ نفشەکی بۆ نفشەکێ دیتر و هەر دیسان پشتبەستنا حیکایەتێ ل سەر بیردانکێ هەتاکو بهێتە پاراستن، ژ ئەنجامێ ڤێ یەکێ گوهۆرین ب سەر چارچوڤێ گشتی یێ حیکایەتا گەلێریا سەرزاری دهێن.

ل سەبارەت بابەتێ ڤێسینێ، (پول ریکور) دیاردکەت کو (ڤێسین دەزگەهەکێ جڤاکیە یێ ب ئاخفتنێڤە پەیوەندیدارە، ئانکو ئەو د بنەرەتدا یا ئارستەکریە داکو هەمی هویرکاتیێن بەری وی دەمی ب رێکا سەرزارێ هاتینە گۆتن جێگیربکەت)(هـ. ژ، ص75). واتە ڤێسین هیچ تشتەکی ل سەر وان گۆتن یان حیکایەتێن دهێنە ڤەگێران زێدەناکەت، ل ڤێرێ دیاردبیت کو ڤێسین ئاخفتنەکا جێگیرە، ب تنێ ئەرکێ وێ تومارکرنا وان گۆتنێن سەرزارینە، د دەرئەنجامدا وێ شیانێن پاراستنا وان پێزانین و بوویەران هەنە یێن کو هاتینە تومارکرن. بەلێ (جاك دریدا) زێدەکرنەکا دی ل سەبارەت ڤی بابەتی دکەت، کو (تشتێ ڤێسی ژ یێ نەڤێسی (سەرزاری) جودایە، واتە تشتێ ڤێسی یێ جێگیرە و ل سەر بنەمایێن بنیاتگەرێ رەگەزێ وی بابەتی دهێتە دەستنیشانکرن، ل بەرامبەر، تشتێ سەرزاری دبیتە چالاکیەکا زکماکی یا سادە، د هەر دەمەکیدا تووشی گوهۆرین و هەمەرەنگیێ دبیت)(هـ. ژ، ص75). واتە ئەڤ چەندە ئاخفتن و بۆچوونێن بەری نوکە دووپاتدکەت کو فولکلۆری سەرزاری نە یێ جێگیرە و ل گور ڤەگێرا و ئاستێ وان و روشەنبیریا وان دمینیت کا هەتا چ رادە دشیاندایە وان زانیاریان دەربارەی بابەتێن جودا ڤەگوهێزن، بەلێ ل بەرامبەر بەرهەمێن ڤێسکی خۆدان بوهایێن جێگیرە و هەتا رادەکی د نەگوهۆرن. ئەڤ یەکە مە بەرەڤ وێ گۆتنا (فرای) دبەت، دەمێ دیاردکەت کو (ڤەگێرانێن سەرزاری ب بورینا دەمەکێ درێژ تووشی گوهۆرین و بەرفرەهەبوونێ دبن، د هەمان دەمدا بەرهەمێن ڤێسکی هەتا رادەکی هندەك

بۆچوونێن نوی تێدا دهێنە ئەنجامدان)(مارتن: 1998، ص42). لەورا (نبیلە ابراهیم) سەبارەت گەشەكرن و وەرارا حیكایەتا گەلێری یا سەرزاری وێ چەندێ دیاردكەت، دەمێ پێشڤەچوون د ژیانێدا پەیدادبیت، وی دەمی شێوە و تەرزێن حیكایەتێن فولكلۆری ژی ل گەل وێ وەرارێ گەشە دكەن، د دەرئەنجامدا ڤەگێر د ئێك دەمدا خۆ ئازاد و پابەند دبینیت، ئانكو ئەو یێ پابەندە ل سەر وان شێوەیێن بنیاتێن هاتینە دانان و دەستنیشانكرن. بەلێ د وان شێوەیاندا جۆرە ئازادیەك ژی هەیە كو ڤەگێر دشێت د هندەك خالاندا گوهۆرینان ئەنجامبدەت. واتە ئەو دشێت وان ئەركێن ل گەل بارودوخێن شارستانی و دەروونییێن خۆدی یێن گونجای هەلبژێریت. هەردیسان ئەو ل گور دیتنا خۆ دشێت رێكخستنا ئەركان بگوهۆریت، هەروەسا كەسایەتیان ژی ل دویڤ بارودوخێن سەردەمانە و جڤاكی ...هتد یێن گونجای هەلبژێریت، هەتاكو بشێت دەربرینێ ژ ئاریشە و گرفتێن دەروونی یێن سەردەمانە و خۆدی بكەت(ابراهیم: 1974، ص44). ل ڤێرێ ئەڤ یەكە دیاردبیت كو سروشتێ ژێدەر و متاێ حیكایەتێن گەلێری سەرزارییوونە و ژ هەمی شیوەیێن دبیێن ئەدەبی زێدەتر تووشی كاریگەری و كارتێكرنێن جڤاكی و رەوشەنبیری و ئابووری و سیاسی...هتد دبن. هەردیسان ڤەگێر ژی ل گور حەزێن خۆ و وەرگری سەرەدەریێ ل گەل ڤی ئەدەبێ سەرزاری دكەت. ئانكو حیكایەتا گەلێری ب شێوەیەكێ بهێز یا ب ڤەگێری و ژینگەهێڤە گرێدایە، ئەوژی ل گور گوهۆرینا جە و دوخی، یان هەر گوهۆرینەكا ب سەر وی بەرهەمێ سەرزاریدا دهێت.

ل سەبارەت بابەتێ جوداهیا د ناڤبەرا ڤەگێرانا سەرزاری و نڤێسكیدا، ب شێوەكێ گشتی د شیاندایە ئاماژە پێ بدەین كو جوداهیا سەرەكی د ناڤبەر هەردوو جۆرێن ڤەگێرانێدا، ئەوە كو ڤەگێرانا سەرزاری ب رێكا كەنالێن پەیوەندیكرنێ یێن زیندی ب رێكا (ڤەگێری) ل بەرامبەر وەرگری دهێتە ئەنجامدان، بەلێ ڤەگێرانا نڤێسكی ب رێكا ناڤەندەكێ د ناڤبەرا لایەنێن ڤەگێرانێدا دهێتە ئەنجامدان، ئانكو ڤەگێرانا دووێ ب رێكا هوكارەكێ دروست دبیت، هەردوو لایەنێن ڤەگێر و بۆ ڤەگێرای دگەهنە هەڤدوو(ضیف الله: 2008، ص21) واتە پەیوەندیكرن د بەرهەمێن نڤێسكیدا دێ یا نەراستەوخۆ بیت. دەرئەنجام (ڤەگێرانا سەرزاری ڤەگێر و چیرۆك و گوهداری ب شێوەیەكێ راستەوخۆ و زیندی ب خۆڤەدگریت، بەلێ ڤەگێرانا نڤێسكی ژ ڤان رەگەزان ڤالادبیت)(Scholes: 2006, p53).

ب شێوەیەكێ گشتی هندەك جوداهی د ناڤبەرا تێكستێ سەرزاری و نڤێسكیدا هەیە، ئانكو تێكستێ سەرزاری خودان هندەك سیمایێن تایبەت ب خۆیە كو ڤەگێر شێوازەكێ درامای و لاساییكرنێ ل دەمێ ڤەگێرانێدا ب كاردهینیت، واتە د سەرهاتیێن سەرزاریدا زارڤەكرن ژی رۆلەكێ مەزن د گێریت و د گەل هندێدا حیكایەتبێژ وێ زێرخانا خۆ یا ئەپستمولۆژی ب زیرەكانە ب كاردهینیت، ب ڤێ چەندێ حیكایەتێن سەرزاری دبنە شێوازەكێ داهێنانی و هەردەم پێدڤی ب بینەر و گوهداری هەیە، واتە ل دەمێ كریارا ڤەگێرانێ دهێتە ئەنجامدان پێدڤیە بینەر هەمی هەستكارییێن خۆ بكارهینیت. د ئەنجامدا بینەر ب شێوەیەكێ زیندی ل گەل حیكایەتێ دژیت كو ئەڤ چەندە چێژەكێ ددەتە حیكایەتا سەرزاری. بەلێ ل بەرامبەر ڤێ چەندێ د تێكستێ نڤێسكیدا نڤیسەر مافی ددەتە خۆ هندەك سەربزێدەكرن و كورتكرن و درێژەپێدانێ ل سەر تێكستێ رەسەنێ حیكایەتێ ئەنجامبدەت، كو د ئەنجامدا هندەك گوهۆرین د ناڤبەرا روخسارێ تێكستێ رەسەن و نویدا پەیدادبن، بۆ نموونە ناڤونیشانەكێ نوی دادنیت، مێژوو و هژمارا دەستنیشاندكەت و خۆ ژ دووبارەكرنا دەستەواژان دویردئێخیت، بەلێ ئەڤ گوهۆرینە نە وەك شێوازێ سەرزارییێ حیكایەتێ د بەردەوامن و د هەر دەم و جهەكیدا د هێنە ئەنجامدان. ب ڤی شێوەیێ ل خوارێ دیار كو دشیاندایە ئاماژە ب گرنگترین ئەو گورانكارییێن د ناڤبەرا تێكستێن سەرزاری و نڤێسكیدا پەیدادبن ئاماژە پێ بدەین(بشری: 2013، ص70):

خشتێ هژمارە (1)

روخسار	تێكستێ سەرزاری	تێكستێ نڤێسكی
ناڤێن كەسایەتی، جهـ، ژیان ...هتد.	-	+
گونجانا كار و جهناڤا.	-	+
دووبارەكرن.	+	-
پەیڤێن دەنگدار	+	-
هژمارەیێن دەستنیشانكری و مێژوو	-	+
تابو	+	-
تێكستێن هەمەجۆر	+	-
كویراتیا دەروونی	-	+
نیشانكرن	-	+
مایتێكرنا ڤەگێری یان نڤیسەری	+	-

واتە د هندەك دوخاندا ڤەگێرێ سەرزاری و نڤیسەرێ تێكستی هەتا رادەیەكی هەڤنێزیكی ئێكدبن، بۆ نموونە دەمێ سەربزێدەكرن و كێمكرن و شێوازی ...هتد

ل سەر حیکایەتێ ئەنجامددەن، بەلێ د هندەك دوخاندا وەك بەرى نوكە مە ئاماژەپێكرى ژێكجودابن.

ب دیتنا گەلەك فولكلۆرناسان تێكستێن ڤێسكى نەشێن ب دروستی دەربڕینێ ژ حیکایەت و تێكستێن سەرزارى بكەن؛ (چونكو ڤێسین رێكەكا لاوەكیە ئەگەر ئەم بەراوردیا وێ ل گەل ئاخفتنێ بكەین، ژبەركو دەربڕین ژ تون و جۆرێن دەنگا كارەكێ ئاسان نینە، د گەل هندێدا لڤینێن لەشی و پێرابوونێن دراماىی تێدا ناهێنە دیتن و هەستپێكرن)(هـ.ژ، ص63). ب ڤێ چەندێ ڤەگێرانا سەرزارى شیانێن كارتێكرنێ و كارلێكبوونێ ل سەر وەرگرى زێدەتر ژ تێكستێ ڤێسكى هەنە، چونكو دشیاندایە بۆ ماوەیەكێ درێژ د بیرداناكا وەرگریدا بمینیت، گرۆڤە ل سەر ڤێ یەكێ ژى ئەو سەرهاتیێن گەلێرییێن هەتاكو نوكە ماینەڤە، ئەوێن د مێشكێ ڤەگێراندا بۆ ماوەیێن درێژ هاتینە عەمباركرن و ژ بیرنەكرینە.

3. تەوەرێ دووێ: حیکایەتا (میرێ ئامێدیێ) د ناڤبەرا ڤەگێرانا سەرزارى و تێكستێ ڤێسكیدا

دەمێ حیکایەت دهێنە ڤەگێران ب شێوێ سەرزارى، پرانیا جاران حیکایەتبێژ ئازادیەكا رەها یا هەى د ڤەگێرانا حیکایەتێدا، بەلێ ئەڤ چەندە د تێكستێ ڤێسكیدا هەتا رادەیەكى یا سنوردارە، لەورا دێ بینى گەلەك جارا تێكستێ ڤێسكى نە وەك گۆتنا سەرزاریە، بۆ نموونە دەمێ ڤەگێرانا حیکایەتەكا دەستنیشانكرى، دبیت حیکایەتبێژ ل جهـ و دەمێن جودا گورانكاریێ د شێوازێ گۆتن و بوویەراندا بكەت، ئانكو كورتكرن و سەرێزێدەكرنێ ل سەر حیکایەتێ ئەنجام بدەت.

بۆ نموونە: د حیکایەتا (میرێ ئامێدیێ)دا د شیاندایە هەڤبەریەكێ د ناڤبەرا تێكستێ ڤێسكیدا ئەوا د پەرتووكا (بێدەرەك ژ فۆلكلۆرێ دەڤەرا بەهدینان)دا ژ لایێ ئەنستیتیووتا كەلەپوورێ كوردیڤە هاتیە ڤێسین و سەرهاتیا ژلایێ (عەبدلعەزیز خەیات)یڤە هاتیە ڤەگێران كو ب شێوێ (CD) هاتیە تۆماركرن و ل گەل پەرتووكێ هاتیە هەڤپێچكرن، ڤەگێرانا حیکایەتێ ب شێوێ سەرزارى كو ل بەرنامێ (ستێر) ل سەر شاشا (وار تیڤی) ل سالا (2020) ژلایێ هەمان ڤەگێرڤە هاتیە ڤەگێران و ئەڤ سەرهاتیە هاتیە گۆتن. مە ب تنێ پارچەیا گرێدای ب سەرهاتیێڤە ژ كەنالێ یوتیوبى وەرگرتیە و گرنگترین خالێن شرۆڤەكرنێ د ناڤبەرا تێكستێ سەرزارى و ڤێسكیدا ب ڤێ شێوێ ل خوارێ ئاماژە پێداینە:

1.3 كەسایەتی

- كەسایەتیێن حیکایەتا سەرزارى:
  - میرێ ئامێدیێ (كەسایەتیا سەرەكى).
  - عیسێ دەلا (كەسایەتیا سەرەكى).
  - كورێ میرى (كەسایەتیا لاوەكى).
- كەسایەتیێن حیکایەتا ڤێسكى:
  - میرێ ئامێدیێ (كەسایەتیا سەرەكى).
  - عیسێ دەلا (كەسایەتیا سەرەكى).
  - كورێ میرى (كەسایەتیا لاوەكى).

واتە گوهۆرین د ناڤێن كەسایەتیێن حیکایەتێدا نەهاتینە ئەنجامدان.

2.3 گۆتنا پێزانینان

گەلەگ جاران د ڤەگێرانێن سەرزاریدا گۆتنا پێزانینان ل سەر بابەتێن جودا یێن حیکایەتێ وەكو (كەسایەتی، جهـ، دەم ...هتد) دهێنە ئەنجامدان، مەبەست ژێ ئەوە هەتاكو ئەو بابەت ل دەڤ گوهدارى زێدەتر رووهن و ئاشكەرا بیت. د حیکایەتا ناڤبریدا، ل دەستپێكا حیکایەتێ و ل چركەیا (20) بەحسێ كەسایەتیا سەرەكى یا حیکایەتێ دهێتەكرن، كو ئایە كارێ وى چبوویە، ((عیسێ دەلا عاقلدارێ میرێ ئامێدیێ بوو))(خەیات: 2020) و دیسان ل خولەكا (1) چركەیا (57)دا ڤەگێر چەند پێزانینەكا ل سەر كەسایەتیا (عیسێ دەلا) ددەتە گوهدارى كو خەلكێ كیش دەڤەریە و ئەڤ چەندە دیاركریە كو ((ژ ئیجاخا سوفیا سندى بوو و ل نزیك خابیرى و ژ گوندێ چەمكێ دەلا بوو))(هـ.ژ) و دووبارە ڤەگێر تەكەزێ ل سەر خوجهى و بنیاتێ كەسایەتیا (عیسێ دەلا) ل خولەكا (3) چركەیا (56) دكەت، دەمێ دبێژیت ((ئەڤە دەلیلەكێ دى ژى كو عیسێ خەلكێ چەمكێ دەلایە، چونكو شتێ ل بەر لێڤێت ئاڤا دهێنە چاندن))(هـ. ژ). ژلایەكێ دیڤە و ل خولەكا (3) چركەیا (50) ڤەگێر پێزانینان ل سەر بناڤكرنا (شتێ) ل دەڤەرێن سندیا بۆ بینەرى ددەتە دیاركرن، دەمێ گۆتى ((ئەوان د گۆتێ زەبەش))(هـ. ژ). بەلێ د حیکایەتا ڤێسكیدا ب وى شێوەیێ بەرفرەە پێزانین ل دوور كەسایەتیا (عیسێ دەلا) و خوجهیا وى نەداینە، ب تنێ ل جهەكى ڤەگێرى گوتیە: ((چونكى عیس عاقلدارێ وى بوو))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا كەلەپوورێ كوردى : 2015، ل80) ئانكو وەك ئاماژەكا بچیك دایە دیاركرن.

3.3 سەربزێدەکرن و کورتکرن

د ڤەگێرانا سەرزاریدا گەلەك جاران حیکایەت تووشی سەربزێدەکرن و کێمکرنێ دبیت، ئانکو هەر جارەکا حیکایەتەکا دەستنیشانکری بهێتە ڤەگێران، ئەو حیکایەتە تووشی ڤێ یەکێ دبیت، بەلێ د تێکستێ نڤێسکیدا ئەڤ چەندە یا سنورداره و ب کێمی دهێتە دیتن، ب تنێ د دوخەکیدا نەبیت، ئەوژی ئەگەر دووباره چاپەکا دی ژێ بهێتە نڤێسین یان کوپیکرن، لەورا دشیاندایه بێژین تێکستێ سەرزاری پێ ڤەکریه و شیانێن سەربزێدەکرن و کێمکرنێ د هەر دەم و جهەکیدا ل سەر دهێنه ئەنجامدان، بەلێ ئەڤ چەنده د تێکستێ نڤێسکیدا کارەکێ ب ساناهی نینه و ب رادەکێ کێمتر ئەڤ یەکه ل سەر دهێته ئەنجامدان. بۆ نموونه د حیکایەتا (میرێ ئامێدیێ)دا، دەمێ ڤەگێر د چرکەیا (23)ێدا دبێژیت: ((دبێژن میر و عیسێ دەلا ل بەر دیوارێ برجێ ل قەسرێ رینشتبوونه خوارێ، میری ژی پالدا و د خەوچوو، وەختی د خەوچووی عیس ما هشیار، بەرێ خۆ دایێ دوپپشکەك ژ کونەکا دیواری دەرکەت و هاتە سەر سینگێ وی و دا بورت هێتە بۆ گەوریا وی، عیس ترسا و هەما دەست هاڤێت خەنجەرێ، گوت ئەز دێ خەنجەرێ و سەرکێ خەنجەرێ تیژە هەما دێ د پشتا دپیشکی راکەم و دێ هاڤێمە وێرا هەنێ و دێ کوژم، میر ژی ژ خەو نا رابیتن، وەختێ دەست هاڤێتی خەنجەرێ سیڤێن ژێ هات میر ژ خەو رابی، بەرێ خۆ دایێ خەنجەرا دەستێ عیسێدا، دوپپشك ژی بەرزە بوو،

گوتی: عیس ئەو چ بوو؟

گوتی: ئەزبەنی بووریە!

گوتی: کا بێژە ئەو چ بوو؟ تۆ دا چ کەی؟

گوتی: میرم بوری فایده ناکەت! ئەز بێژم هوویە و فلانه و بێهڤانه فایدەناکەت بوری!

دلێ ئەوێ دی ژی ب شك کەت، بێ میری (ما تو زانی مرۆڤ نڤستی و ژ خەو رابیت و ئێك هنداڤ سەرێ مرۆڤی و خەنجەرەك دەستدای! یەعنی چ پێ نەڤێت). دلێ وی ب شك کەت و ئێدی باوەریا وی پێ نەهات.

گوتێ عیس من و تە گەلەك یا گەل ئێك قەتاندی و مە گەلەك نان و خۆێ پێکڤە خواری، ئەز دل نا هێلم چو ل تە بکەم، هەما بۆ خۆ ژ دەڤ من هەرە، هەرە ناڤ مللەتێ خۆ...))(خەیات: 2020).

بەلێ ئەگەر ئەم تەماشەی تێکستێ نڤێسکی بکەین، ب ڤی شێوە ئەڤ سەرهاتیە ژ زاردەڤێ هەمان ڤەگێر هاتیە نڤێسین، ((دبێژن ل سەر دەمێ میرێ ئامێدییێ کۆ میر جارەکێ پێ نڤستی بوو و دخەو چۆ بوو، عیسێ بەرێ خۆ دایێ دوپپشکەك چۆ سەر سینگێ میری، ئینا نەدڤیا میر ژی هشیار بت، خەنجەرا خۆ ژ بەر خۆ ئینا دەرێ، گۆتی: خەنجەر یا تیژە، ئەز دێ هێدی سەرێ خەنجەرێ دانمە سەر پشتا دوپپشکێ ژی کوژم، نەکە ب میری ڤەدەت، ئینا چۆ هنداڤی میری ڕاوەستا، خەنجەر نێزیکی دوپپشکی کر. میر د وێ گاڤێرا، د وێ دەلیڤێرا، میر هشیار بوو، و بەرێ خۆ دایێ عیسێ پێ ل هنداڤ سەری و خەنجەرا ڕویس کری، یا د دەستدا و یا ژ ویڤە پێ کار دکەت، دا میری بکوژیت:

-عیس ئەڤە چیە؟

گۆتێ: ئەزبەنی چونە!!!

گۆتێ: نە، بێژە.

گۆتێ: نەخێر، بۆری میر، ما ئەز دێ چ بێژم؟ فایده ناکەت.

حەتا وان سوحبەتا خۆ کر دوپپشك ژی بەرزە بوو، ئینا میر ڕابوو سەر خۆ.

گۆتێ: عیس، من و تە گەلەك نانێ پێکڤە خواری، و تە گەلەك قەنجی ژی پێ ل من کرین، و من ژی قەنجی پێ ل تە کرین، ئەز دل ناهێلم چو ل تە بکەم، ڤێجا هەما ئێدی من نەڤێت تو ل پێش چاڤێت من ببینی، بۆ خۆ ژ ڤێرێ هەرە...))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا کەلەپووری کوردی: 2015، ل79-80).

بەراوردکرنا هەر دوو تێکستان ل گەل ئێك د چەندین جهاندا دیاردبیت کۆ سەربزێدەکر و کێمکرن تێدا هاتینە ئەنجامدان، بۆ نموونە د تێکستێ سەرزاریدا ل دەستپێکا وێ دبێژیت: ((دبێژن میر و عیسێ دەلا ل بەر دیوارێ برجێ ل قەسرێ رینشتبوونه خوارێ، میری ژی پالدا و د خەوچوو)) بەلێ د تێکستێ نڤێسکیدا ئەڤ هەمی درێژەپێدانە نەداینە خواندەڤانی و دەستپێکا وێ کورتکریە و گۆتیە ((دبێژن ل سەر دەمێ میرێ ئامێدییێ کۆ میر جارەکێ پێ نڤستی بوو و دخەو چۆ بوو)) واتە د ڤەگێرانا سەرزارکیدا جە دەستنیشانکریە ئەوژی (دیوارێ برجێ ل قەسرێ)، بەلێ د تێکستێ نڤێسکیدا جهێ رویدانێ دیارنەکریە. ل سەبارەت بابەتێ (دوپپشکی) و جهێ وی، د ڤەگێرانا سەرزاریدا ژێدەرێ دەرکەڤتنا دوپپشکی دیارکریە، دەمێ دبێژیت ((دوپپشکەك ژ کونەکا دیواری

دەرکەت))، بەلێ د تێکستێ ڤێسکیدا ئاماژە ب ژێدەرێ پەیدابوون و دەرکەتنا وی نەکریە.

د ڤەگێرانا سەرزاریدا ئەگەرێ ژ خەورابوونا میری هاتیە دیارکرن، دەمێ دبێژیت: ((وەختێ دەست هاڤێتی خەنجەرێ سیڤێن ژێ هات میر ژ خەو رابی))، بەلێ د تێکستێ ڤێسکیدا گۆتیە ((خەنجەر نێزیکی دوپشکی کر. میر د وێ گاڤێرا، د وێ دەلیڤێرا، میر هشیار بوو))، ئانکو د تێکستێ ڤێسکیدا ئەگەرێ ژ خەورابوونا میری یا ژ نشکاڤی دیارنەبوویە، بەلێ د ڤەگێرانا سەرزاریدا ئەگەرێ ژ خەورابوونا ژ نشکاڤیا میری دیارکریە، ئەوژی ژ ئەگەرێ (سیڤێنا خەنجەرێ) بوو، ئانکو دەمێ عیسێ خەنجەر ژ کەڤلوژانکێ هینایە دەر و دەنگ ژێ هاتی، بوویە ئەگەرێ راستەوخۆ یێ کو میر پێ ژ خەو هشیاربیت.

بەلێ ل هندەك جهێن دیترێن حیکایەتا سەرزاری ڤەگێر حیکایەتێ کورت دکەت، ئەوژی ژ بەر کێمبوونا ماوێ بەرنامەی، هەروەکو وی ب خۆ د دەستپێکا بەرنامەیدا ئاماژەپێکری. بۆ نموونە ل ناڤەراستا ڤێ سەرهاتێ و د ڤەگێرانا سەرزاریدا ئەڤ چەندە هاتیە ئاماژە پێکرن ((بەرێ خو دایێ خەنجەرا دەستێ عیسێدا))، ل بەرامبەر ڤێ د تێکستێ ڤێسکیدا هاتیە کو ((بەرێ خۆ دایێ عیسێ یێ ل هنداڤ سەری و خەنجەرا ڕویس کری، یا د دەستدا و یا ژ ویڤە یێ کار دکەت، دا میری بکوژیت))، ئانکو د سەرهاتیا ئێکێدا ئاماژە ب چەوانیا هزرکرنا میری نەدایە، کو ئایە بووچی خەنجەر د دەستێ عیسێدایە و ل هنداڤ وی راوەستایە، بەلێ د تێکستێ ڤێسکیدا ئەڤ چەندە سەربزێدەکریە و تێدا ڤەگێری گۆتیە کو (یا ژ ویڤە یێ کار دکەت، دا میری بکوژیت) واتە ئەگەرێ راوەستانا عیسێ ب خەنجەرڤە ل هنداڤی سەرێ میری هاتیە دیارکرن.

ژ لایەکێ دیڤە و د ڤەگێرانا سەرزاریدا هاتیە گۆتن ((فەترەك نەگەلەك پێڤە چوو، وەکی مە و کاودانێت ڤێ گاڤێ ئەم تێدا، گەندەلی پەیدابوو و نە دروستی پەیدابوو، ئێدی میر نەشیا زالبت ل سەر کاربەدەستێن حوکومرانی و ژ بەردەستا دەرکەت، ئێنا بەرێ خۆ دایێ دێ پێچ بیت))(خەیات: 2020)، بەلێ د تێکستێ ڤێسیدا هاتیە کو ((وەخت چۆن و وەخت هاتن، مللەتێ میری ئێدی گوهێ خۆ نەدا میری، و میری چ گۆتبا، کەسێ گوهێ خۆ نەددایێ.. زۆردەستێ میری بوون، و دەستدا رون بوو، و ئێدی نزانی دێ چەوا ڤێ مللەتی گرت، و دێ چەوا ب دەست خۆڤە ئینت، و دێ چەوا دەستەسەرکەت، بیریا عیسێ کر، و بیرا عیسێ هاتە بیرێ، گۆتی: هەکە عیس ل ڤێرێ با، دا بۆ مە عیلاجەکێ کەت، و چونکی عیس عاقلدارێ وی بوو))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا کەلەپووری کوردی: 2015، ل80)، واتە د تێکستێ ڤێسکیدا ب شێوەیەکێ رووهنتر بەحسێ کاودانان کریە، دیسان شارەزای و بیرتیژیا کەسایەتیا عیسێ دەلا ژێ دایە دیارکرن. بەلێ ئەڤ چەندە ب رووهنی د ڤەگێرانا سەرزاریدا نەهاتیە ئاماژەدان. دیسان ل جهەکێ دیتردا و د تێکستێ ڤێسکیدا هاتیە گۆتن: ((کوڕك ڕابوو ل دەوارێ خۆ سویار بوو، هەکە خولام ب ڕەخ کەتن، و شەقاند، حەتا کو گەهشتییە چەمکێ دەلا))(هـ.ژ، ل80). بەلێ ئەڤ هویربینیە د ڤەگێرانا سەرزاریدا نەهاتیە ڤەگێران.

ل دوماهیا حیکایەتێ ژی ڤەگێرانا سەرزاری گەلەك هاتیە کورتکرن ب بەراوردکرن ل گەل تێکستێ ڤێسکی، بۆ نموونە ل خولەکا (5) چرکەیا (7) ڤەگێر دبێژیت: ((ئینا ئەوژی ب وان سەرودلاڤە زڤریڤە، بابێ وی گۆتێ کورێ من چو گۆتە تە؟ گۆتێ بابو دینە تە ئەز ڤرێکریمە دەڤ، گۆ خێرە چ کریە؟ (پاتێ ئەو ئێك و دوو دنیاسن)، گۆ حال و مەسەلێت وی ئەڤەبوون، گۆتێ بابو تۆ بێ عاقل، یا بۆ تە گۆتی. ئێنا میر رابوو، ئەڤ گرگرێت ئەڤێن کەڤن حەمی یێ تەقاعدکر و یێ تەسفیەکر تەسفیەکر، دەستەکێ و نەخبەکا جەحێلا شول تەسلیمکرن، شول و مولێن حوکومرانی وەکی سەعەتێ بەلێ هات و زالبوو سەر حوکێ خۆ جارەکا دیتر))(خەیات: 2020). بەلێ د تێکستێ ڤێسکیدا ب شێوەکێ درێژتر ئەڤ حیکایەتە هاتیە ڤەگێران، ((گۆتێ: ئەزبەنی، تە ئەز نە ڤرێکریمە دەڤ مامێ من، تە ئەز یێ فرێکریم -حاشا – دەڤ بێ عاقلەکی، ما ئەو مرۆڤ بوو، تە ئەز فرێکریمە دەڤ، حال و مەسەلێت وی ئەڤە بوون، و گۆت من چو شیرەت بۆ بابێ تە نینن، و هەرە دەڤ بابێ خۆ. ئێ گۆتێ: کوڕێ من، تو بێ عاقلی نە ئەوو.. ئەو یێ بۆ تە گۆتی، چەوا بۆ من گۆتییە؟ گۆتێ: بەلێ یێ بۆ تە گۆتی.. تو هەرە سەر شۆلێ خۆ، ئەز تێگەهشتم. ئینا میر ڕابوو، چ کرگرێت د ناڤ مللەتیدا هەنە، ئەڤێت کو سەلەف ل میری خوارین، و ئێدی گوهێ خۆ نادەنێ، و ژ بەر دەست دەرکەتین، هەمی گرتن و سەرێت وان پەلخاندن، و ژ نویکا دەست هاڤێت، دەستێ خۆ ب سەرێ مللەتێ خۆدا ئینا، و ئەڤێت بچویك و ئەڤ هویرهویرێت ماین، و فەقیر و ژار و مللەتێ وی، دیسا ڕاست ب ڕێڤە چۆ، و دەستەسەر بوون بۆ وی، و ئاگەهداربوون و گوهێ خۆ دانە وی))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا کەلەپوورێ کوردی : 2015، ل81-

82). واتە د تێكستێ ڤێسكیدا زێدەتر هویركارییێن هەڤدیتنا كورێ میری و عیسێ ژلایەكی ڤە و میر و كورێ خۆ ژ لایەكێ دیترڤە هاتینە ئاماژەپێكرن.

ئانكو د شیاندایە بێژین كو ل گەلەك جهان و ب تایبەت ل دەستپێكا ڤەگێرانا سەرزاریا حیكایەتێ سەربزێدەكرن و هویركاتی تێدا هاتینە بەحسكرن، ب مەبەستا رووهنكرنا بوویەرێن دەستپێكی بۆ گوهداری و دیسان هەڤگرێدانا ڤەگێری ب حیكایەتێ و بوویەرێن وێ كو مەبەست ئەوە بشێت ب هەمان شێوە هەر زویكا گوهداری دروست ب حیكایەتێڤە گرێدەت. ئەڤ چەندە ل دەستپێكا حیكایەتێ د تێكستێ ڤێسكیدا ناهێتە دیتن، بەلكو مرۆڤ هەست دكەت ڤیسەری ڤیایا هەر زوی گەلەك بوویەر و هویركاتیان ل پشتگوە بهێلیت و دیارنەكەت؛ دبیت بۆ ئەگەرێ كورتكرنا تێكستی بیت یان ژی د بنەرەتدا تێكستێ رەسەن ئەڤ هویركاتیە تێدا نەبن، بەلێ حیكایەتبێژێ ل دەمێ ب شێوەێ سەرزاری حیكایەتێ ڤەدگوهێزیت سەبزێدەكرنا ئەنجامددەت، ژ ئەگەرێ دەولەمەندیا پاشخانا وی یا ئەپستمۆلۆژی. بەلێ ل دوماهیا حیكایەتێ پێچەوانەی ڤەگێرانا سەرزاری، تێكستێ ڤێسكی ب شێوەكێ درێژتر و هویرتر ب دوماهی هاتیە، ئەگەرێن كورتركرنا ڤەگێرانا سەرزاری بۆ ماوێ بەرنامەی دزڤریتەڤە، كو یێ دەستنیشانكریە و دەرئەنجام حیكایەتبێژ نەشێت ل گۆر حەزا خۆ وەك تێكستی ل هەمی جهان درێژەپێدانێ ب هەمی هویركاتییێن حیكایەتێ بدەت، لەورا ل هندەك جهان درێژەپێدان ب ڤەگێرانا هویربینیان و بوویەران و دانا زانیارایان دایە و ل هندەك جهان ژی كورتكرینە.

4.3 شێوێ حیكایەتێ

د حیكایەتا ناڤبریدا و د ڤەگێرانا سەرزاریدا زێدەتر دەستەواژە و پەیڤێن سادە و رۆژانە هاتینە ب كارهینان، ئانكو حیكایەتبێژ ل گور دەڤوكا خۆ گەلەك جاران ئاماژە ب گەلەك پەیڤ و دەستەواژان كریە، بەلێ د تێكستێ ڤێسكیدا ب كێمی ئەڤ چەندە دهێنە تێبینیكرن، ئانكو دەستەواژە و پەیڤ و رێزكرنا رێزمانی بەهرا پێتر ب شێوەكێ دروست و دیر ژ دەڤوكەكا دەستنیشانكری هاتینە ڤێسین، بۆ نموونە:

خشتێ هژمارە (2)

ڤەگێرانا سەرزاری	تێكستێ ڤێسكی
بی	بوو
حەمی	هەمی
دینە	بێ عاقلە
گۆ	گۆتێ
خلاسكن	خلاس بوون
خەنجەرێ تیژە	خەنجەر یا تیژە
ژ خەو رابی	هشیار بوو
ئەزبەنی بووریە	ئەزبەنی چو نە
هاتە سەر سینگێ وی و دا بورت هێتە بۆ گەوریا وی	چۆ سەر سینگێ میری

واتە د دەربڕینا سەرزارییدا ڤیسەر یێ ئازادە د دەربڕینا خۆدا و ل دویڤ شێوەزارێ دەڤوكا خۆ یا تایبەت د ئاخڤیت، بەلێ د شێوازێ ڤێسكیدا پێدڤیە ڤیسەر پابەندی هندەك یاسایێن ستانداردێن دیالێكتا ناوچەیی بیت، ئانكو نابیت دەڤوكا خۆ یا تایبەت د تێكستیدا ب كاربهینیت.

5.3 دووبارەكرن

د ڤەگێرانا سەرزاریدا ل هندەك جهان حیكایەتبێژی دووبارەكرن ب كارهینایە، بۆ نموونە دەمێ ل دەستپێكا حیكایەتێ خۆجهیا كەسایەتیا (عیسێ دەلا) دیاردكەت و دبێژیت: ((گەلەك سەرهاتی ل سەبارەت عیسێ دەلا هاتینە گۆتن، بەلێ یا زێدەتر باوەریا من پێ دهێت، عیسێ دەلا ژ ئیجاخا سوفیا سندی بوو و ل نزیك خابیری و ژ گوندێ چەمكێ دەلا بوو))(خەیات: 2020) و ل پشتی ماوەیەكی و بەری حیكایەت ب دوماهی بهێت دووبارە حیكایەتبێژ رەسەناتیا خۆجهیا (عیسێ دەلا) دیاردكەت، دەمێ گۆتی ((ئەڤە دەلیلەكێ دی ژی كو عیسێ خەلكێ چەمكێ دەلایە، چونكو شتی ل بەر لێڤێت ئاڤا دهێنە چاندن))(هـ.ژ)، واتە دووبارەكرنا ڤێ پیزانینێ ل دور خۆجهیا كەسایەتیا سەرەكی مەبەست ژێ چاندنا راستیا وی بابەتیە د مێشكێ گوهداریدا، هەتاكو ب بورینا دەمی ئەڤ زانیاریە تووشی نەمانێ نەبیت، یا دوویێ ژبەر گرنگیا وی بابەتی و هەبوونا گومانێ و بوچوونێن جودا ل سەبارەت خۆجهیا كەسایەتیا (عیسێ دەلا) لەورا هاتیە دووبارەكرن. كو ڤەگێر ب خۆژی دانپێنانێ دكەت، دەمێ گۆتی (گەلەك سەرهاتی ل سەبارەت عیسێ دەلا هاتینە گۆتن). بەلێ ئەڤ مشتومریە د تێكستێ ڤێسكیدا نەهاتیە ڤێسین و ڤەگێران.

1.5.3 رێرەوێ ڤەگێرانكی یێ حیكایەتا سەرزاری و ڤێسكی

ب شێوەكێ گشتی رێرەوێ حیكایەتێ ب هەردوو شێوەیان وەك ئێك گەشەكریە، بەلێ د هندەك خالاندا هەتا رادەكی گوهورانكاری ژی هەبووینە، بۆ نموونە د حیكایەتا سەرزاریدا حیكایەتبێژ ل خولەكا (2) چركەیا (14) دیاردكەت ((قەستا گوندێ خۆ كر چو))(هـ. ژ)، بەلێ د تێكستێ ڤێسكیدا هاتیە ڤەگێران كو ((مالا خۆ باركر، چۆ ناڤ سندییا، ل چەمكێ دەلا))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا

كەلەپووریٚ كوردی: 2015، ل80). واتە ڤەگێرانا سەرزاری خۆجهیا وی دیاركریە كو بەری نوكە مە ئاماژە پێكربوو (چەمكیٚ دەلا)یە، بەلێ د تێكستیٚ ڤێسكیدا هەر وەكو د نموونێدا دیار، گومان بۆ خواندەڤانی دروست دبیت، چونكو دیارنەكریە كا ب دروستی خەلكیٚ وی گوندیە یان ژی نە؟ هەردیسان ل جهەكیٚ دیدا و د ڤەگێرانا سەرزاریدا ڤەگێر ل خولەكا (2) ژ چركەیا (19) دبێژیت كو دەمیٚ (عیسیٚ دەلا) چوویە گوندیٚ خۆ، ((د بێژن ل ویریٚ بی ئاشەڤان، ئاشیٚ ئاڤێ بۆ خۆ چێكر و بی ئاشەڤان))(خەیات: 2020)، بەلێ د تێكستیٚ ڤێسكیدا ئەڤ یەكە ب وی شێوەیێ ل سەری نەهاتیە ڤەگێران، بەلكو تێدا هاتیە گۆتن ((ئاشەكیٚ ئاڤێ ل ویریٚ، هەكە چێكر، هەكە ل ویریٚ بوو، ما ل بەر ئاشی، بوو ئاشەڤان))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا كەلەپووریٚ كوردی: 2015، ل80). ئانكو د سەرهاتیا ئێكێدا هاتیە دووپاتكرن كو (عیسیٚ دەلا) ئاش بۆ خۆ ئاڤاكریە و كاریٚ ئاشڤانیێ كریە، بەلێ د سەرهاتیا ڤێسكیدا گومان ل سەبارەت هەبوونا ئاشی پەیداكریە، هەروەكو گۆتیٚ (هەكە چێكر، هەكە ل ویریٚ بوو)، واتە هەبوونا ئاشی نەهاتیە دووپاتكرن.

شێوازیٚ ڤەگێرانا هەڤدیتنا (كوریٚ میریٚ ئامێدیێ و عیسیٚ دەلا) جۆرە جوداهیەك د سەرهاتیا سەرزاری و ڤێسكیدا هەبوویە، بۆ نموونە د یا سەرزاریدا ل خولەكا (3) چركەیا (11) هاتیە گۆتن: ((ئینا چو ئاشی و گوتێ حال و مەسەلێت بابێ من ئەڤەنە، گوتێ رینە خاریٚ هەتا شولیٚ خۆ خلاس كێ ڤا هەڤرانا، هەڤرانێت خۆ خلاسكرن))(خەیات: 2020)، بەلێ د سەرهاتیا ڤێسكیدا هاتیە ((ئینا چۆ بەر ئاشی، بەریٚ خۆ دایێ پێ هەڤڕانا دهێرتن، خۆ ل هێڤییێ گرت، حەتا كو هەڤڕان خلاس بوون، و دەریٚ ئاشی گرت، و قەستا مال كەت))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا كەلەپووریٚ كوردی: 2015، ل80). واتە هەمی هویركاتیێن هەڤدیتنێ و رێزكرنا وانا د ڤەگێرانا سەرزاریدا وەك د یا ڤێسكیدا نە هاتینە ئاماژەپێكرن.

ل دوماهیا حیكایەتێ شێوازیٚ ڤەگەریانا (كوریٚ میریٚ ئامێدیێ) د ڤەگێرانا سەرزاری و تێكستیٚ ڤێسكیدا جوداهی هەبوویە، بۆ نموونە د سەرهاتیا سەرزاریدا و ل خولەكا (4) چركەیا (58) دبێژیت: ((دیٚ هلو رێكا تە دویرە و هەرە دەڤ بابێ خۆ، گۆتێ چ بێژمە بابێ خۆ، گۆتێ دیٚ چ بێژیە بابێ خۆ؟ من چو نینە بێژمە بابێ تە))(خەیات: 2020). بەلێ د حیكایەتا ڤێسكیدا هاتیە گۆتن: ((دەستیٚ كوڕكی گرت، و گۆتێ دا بچینە مال، ئینا چۆنە مال و گۆتێ: دیٚ هەرە و سلاڤا ل بابێ خۆ بكە و بێژیٚ من چو نەسیحەت و چو شیرەت بۆ نینن))(پرۆژەیا ئەنستیتوتا كەلەپووریٚ كوردی: 2015، ل81). واتە (عیسیٚ دەلا) ب شێوازەكیٚ جوان د تێكستیٚ ڤێسكیدا ئاخڤتن و سەرەدەری ل گەل (كوریٚ میری) كریە. بەلێ د ڤەگێرانا سەرزاریدا كورتكرن ب شێوەكیٚ بەرچاڤ تێدا رەنگڤەدایە. (عیسیٚ دەلا) ئەو هەستە ل بەرامبەر (كوریٚ میری) نیشان نەدایە.

2.5.3 گونجانا ڤەگێریٚ د ناڤ بوویەرێن حیكایەتێدا

كەلەك جاران دەمیٚ حیكایەتەك دهێتە بهیستن یان ڤەگێران مرۆڤ هەست پێ دكەت كو ڤەگێر یێ د ناڤ رویدانێن حیكایەتێدا دژیت و یێ د گەلدا دچیت. بۆ نموونە د ڤەگێرانا سەرزاریدا، حیكایەتبێژی ئەڤ هەستە ل دەڤ بینەری دروستكرینە كو ئەو پشكەكە ژ بنیاتێ حیكایەتێ و یێ د ناڤ رویدانێن حیكایەتێدا دژیت و بەژداریێ تێدا دكەت، دەمیٚ دیاركری ((ما تو زانی مرۆڤ ڤستی و ژ خەو رابیت و ئێك هنداڤ سەریٚ مرۆڤی و خەنجەرەك دەستدای! یەعنی چ پێ نەڤێت))(خەیات: 2020). واتە ب ڤێ ئاخڤتنێ دووپاتكریە كو ڤەگێری هەست ب ترسا میریٚ ئامێدیێ كریە، لەورا ئەو ب هەمان هەستێن ب هێز د ناڤ زنجیرا بوویەرێن حیكایەتێدا دژیت. بەلێ د تێكستیٚ ڤێسكیدا و د هەمان سەرهاتیدا، مرۆڤ هەست ب هەبوونا وی رادیٚ كارلێكبوونا ڤەگێری ل گەل رێرەویٚ حیكایەتێ ناكەت، واتە د تێكستیٚ ڤێسكیدا ڤەگێر نەشیایەت ب وی رادەی بچیتە د ناڤ بوویەراندا و ویٚ هەستیٚ ل دەڤ خواندەڤانی دروستبكەت كو ئەو یێ ب شێوەیەكیٚ راستەقینە د ناڤ رووێداناندا دژیت، واتە د دەربرینا ڤێسكیدا ڤیسەر نەشێت وان هەستێن ڤەگێری ب هەمان شێوازیٚ راستەوخۆ یێ ڤەگێرانێ دیاربكەت، د ئەنجامدا ڤەگێران ڤێسكی د شیاندا نینە ب وی رادیٚ ڤەگێرانا سەرزاری یا رەها بیت و ب رێژەیەكا مەزن بشێت كارتێكرنا راستەوخۆ ل سەر خواندەڤانی ب هەمان هەستێن سەرزاری پەیدابكەت.

4. ئەنجام

پشتی ئەڤ ڤەكۆلینە ب دوماهی هاتی ئەم گەهشتینە چەند ئەنجامەكان:

- پشتی گوهداریكرن و تەماشەكرنا حیكایەتا (میریٚ ئامێدیێ) و هەڤبەریەك د ناڤبەرا تێكستیٚ ڤیسكی و سەرزاریدا هاتیە ئەنجامدان، دیاربوو كو تێكستیٚ ڤیسكی هژمارا پەیڤێن ویٚ زێدەترن ژ هژمارا وان (739)

پەیڤن، بەلێ تێکستێ سەرزاری پەیڤێن وێ گەهشتبوونە (688) پەیڤان، ئانکو جوداهی د ناڤبەرا واندا (51) پەیڤ بوون، ئەڤەژی ڤەدگەریتەڤە بۆ سروشتێ ڤیسکی، چونکو د ڤێسینا تێکستێدا ژبۆ ڕێکخستنا لایەنێن ڕێزمانی و زمانی و لایەنێن ئیستاتیکی و دەستپێك و دوماهی و شێوازێ ڤەگێڕانێ ...هتد، ئەڤ چەندە دهێتە ئەنجامدان، بەلێ د ڤەگێرانا سەرزاریدا ئەڤ چەندە ناهێتە دیتن، ئانکو دەربڕن یا جێگیر نینە، چونکو دەربڕین و گۆتنا حیکایەتێ ژ ڤەگێرەکی بۆ ئێکێ دی دهێتە گوهورین، د ئەنجامدا سەربزێدەکرن و کورتکرن تێدا دهێنە ئەنجامدان. باشترن گرۆڤە ژی بۆ ڤێ چەندێ ئەو بوو کو د ڤێ نموونا سەرزاریدا چەندین سەربزێدەکرن و کورتکرن و دووبارەکرن ب بەراوردکرن ل گەل تێکستێ ڤیسکیدا هاتینە ئەنجامدان.

- د دەربڕینا سەرزارییدا گەلەك جاران حیکایەتبێژ ژ ڕێرەوێ حیکایەتێ دەردکەڤیت و هندەك پێزانین و روهنکرنان ل سەبارەت کەسایەتی، جە، دەم یان بابەتی، ب ئاوایەکێ جودا ددەتە گوهداری، بەلێ د شێوازێ ڤێسکیدا ڤێسەر هەولددەت زێدەتر ڤێسینا وی ب بوویەر و ڕوویدانێن سەرهاتیڤە د چارچوڤەکری بن، لەورا د حیکایەتا ناڤبریدا، ب تایبەت ل دەمێ ڤەگێرانا سەرزاری ڤەگێر ژ حیکایەتێ دویردکەڤیت و جاران بەحسێ کەسایەتیا (عیسێ دەلا) دکەت و جاران خۆجهیا وی و ب ڤی ڕەنگی دیاردکەت. بەلێ د تێکستێ ڤێسکیدا ئەڤ چەندە ناهێتە دیتن.

- د ڤەگێرانێن سەرزاریدا ڕەنگە شێوێ حیکایەتێ ل گور دەڤۆکێن دەڤەرێن جودا بهێنە ڤەگێران، بۆ نموونە ئەگەر ڤەگێر خەلکێ دەڤەرا زاخۆ بیت، وی دەمی دێ بینی دەڤۆکا وێ دەڤەرێ یا ل سەر شێوێ گۆتنا حیکایەتا وی یا زالە، بەلێ ئەڤ چەندە د شێوازێ ڤێسکیدا ب کێمی دهێتە دیتن، چونکو زێدەتر ئەو هەولا ستاندارتکرنا زمانی دویر ژ دەڤۆکا خۆ ددەت. ب ڤی تێگەهی جوداهی د شێوێ زمانێ حیکایەتا (میرێ ئامێدێ)دا د ناڤبەرا سەرزاری و ڤێسکیدا دهێتە دیتن.

- ئێك ژ سالۆخەتێن ڤەگێرانا سەرزاری دووبارەکرنە، لەورا د حیکایەتا (میرێ ئامێدێ)دا ئەڤ سالۆخەتە د حیکایەتا سەرزاریدا دهێتە دیتن، ب تایبەت ل دەمێ بەحسێ خۆجهیا کەسایەتیا (عیسێ دەلا) دهێتەکرن.

- د دەربڕینا سەرزاریدا ب ڕێژەیەکا بلند گونجانا ڤەگێرێ د ناڤ بوویەرێن حیکایەتێدا دیاردبیت، ئەڤەژی بۆ وێ چەندێ ڤەدگەریت، چونکو ب شێوەیەکێ زیندی دهێتە پێشکێش کرن، ئەڤجا ئاماژە و لڤین و ئاستێن دەنگی کارتێکرنا خۆ زێدەتر دبینن و ب شێوەیەکێ بەرچاڤتر ئەڤ چەندە د دەربڕینا سەرزاریدا ژ شێوازێ ڤێسکی دیاردبیت. ئانکو دشیاندایە بێژین د شێوازێ سەرزاریدا کارلێکبوون و کارتێکرن گەلەك ژ شێوازێ ڤیسکی ئاشکەرا و ل بەرچاڤترە.

6. لیستا ژێدەران

1.6 پەرتووك

1. اونج، والترج (1994)، الشفاهية والكتابية، ت: د. حسن البنا عزالدين، المجلس الوطني للثقافة والفنون والاداب، الكويت.
2. ابراهيم، د. نبيلة (1974)، اشكال التعبير في الادب الشعبي، ط2، دار نهضة مصر للطبع والنشر، القاهرة.
3. پرۆژەیا ئەنستیتوتا کەلەپووری کوردی (2015)، بیدەرەك ژ فۆلکلۆرێ دەڤەرا بەهدینان، چ2، ئەنستیتوتا کەلەپووری کوردی، دهوك.
4. زغب، د. احمد (2006)، النص الشفاهي والوسائط المتفاعلة، رابطة الفكر والابداع، الجزائر.
5. زوميتور، بول (1999)، مدخل الى الشعر الشفاهي، ت: وليد خشاب، ط1، دار شرقيات للنشر والتوزيع، القاهرة.
6. ضيف الله، سيد اسماعيل (2008)، آليات السرد بين الشفاهية والكتابية، ط1، الهيئة العامة لقصور الثقافة، القاهرة.
7. طعيمة، رشدى أحمد (1998)، الأسس العامة لمناهج تعليم اللغة العربية (اعدادها و تطويرها و تعويمها)، دار الفكر العربي، القاهرة.
8. السارسي، عمر عبدالرحمان (1980)، الحكاية الشعبية في المجتمع الفلسطيني، ط1، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت.
9. ستروك، جون (1996)، البنيوية وما بعدها (من ليفي شتراوس الى دريدا)، ت: د. محمد عصفور، ، المجلس الوطني للثقافة والفنون والاداب، الكويت.
10. عون فاضل ناهي، (2012)، طرائق تدريس اللغة العربية وأساليب تدريسها، دار صفاء للنشر والتوزيع، عمان.
11. مارتن، والاس (1998)، نظريات السرد الحديثة، ت: د. حياة جاسم محمد، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة.
12. الناقة، محمد كامل (1985)، تعليم اللغة العربية للناطقين بلغات اخرى، جامعة ام القرى، السعودية.
13. Dundes, Alan (1999), Holy writ as Oral lit (The bible as folklore), Rowman & Littlefield publishers, New york.
14. Doss, Madiha (1995), Some Remarks on the Oral Factor in Arabic Linguistics, Cairo University, Helsinki.
15. Scholes, Robert (2006), James Phelan, Robert Kellogg ,The Nature of Narrative, Oxford university press, New york.

2.6 فەرهەنگ

1. علوش، د. سعيد (1985)، معجم المصطلحات الادبية المعاصرة، دار الكتاب اللبناني، بيروت.
2. مجمع اللغة العربية (1989)، المعجم الوجيز، دار التحرير للطباعة والنشر، مصر.
3. التونجي د. محمد (1999)، المعجم المفصل في الادب، ج1، ط2، دار الكتب العلمية، بيروت.

4.6 گوڤار

1. باديس، نور الهدى (2011)، المشافهة والتدوين: الثابت والمتغير، مجلة الثقافة الشعبية، ع(13).
2. بشرى، محمد المهدي (2013)، الحكاية الشعبية: تكون أو لا تكون، مجلة الثقافة الشعبية، ع(23).
3. عبدالحافظ، ابراهيم (2010)، الفضلة الشفاهية في عالم الكتابية (دراسة للحكاية الشعبية في واحة سيوة)، مجلة الثقافة الشعبية، ع(10).
4. الطيب، بدوي احمد محمد (2010)، فاعلية استخدام استراتيجية لعب الادوار في تنمية مهارات القراءة الصامتة والتعبير الشفهي، مجلة القراءة والمعرفة، ع(105).
5. مرتاض، عبدالجليل (2002)، التحليل اللساني البنيوي للخطاب الشفوي، مجلة الاثير، ع(01).

4.6 نامەيێن ئەكاديمى

1. بادرة، محمد (1994)، الحكاية الشعبية الامازيغية السوسية، رسالة دبلوم العليا، جامعة محمد الخامس، كلية الاداب والعلوم الانسانية، رباط.
2. زغب، احمد (2007)، جماليات الشعر الشفاهي، رسالة دكتوراه، جامعة الجزائر، الجزائر.

5.6 سايتێن ئەنترنێتێ

1. خەيات، عەبدلعەزيز (2020)، بەرنامێ ستێر، وار تيڤى: https://www.youtube.com/watch?v=LopE0gHkiJQ
2. ربابعة، ابراهيم علي (2016)، تعريف الكتابة ومفهومها: https://www.alukah.net/literature_language/0/101098/